

Мухіна Галина
кандидат педагогічних
наук, доцент
доцент кафедри соціально-
гуманітарних дисциплін
Донецького державного
університету внутрішніх
справ

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНЦІВ В УМОВАХ СУСПІЛЬНИХ ПОДІЙ, ЩО МОЖУТЬ СПРИЧИНИТИ КОЛЕКТИВНУ ТРАВМУ

У Законі України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» зазначається, що під українською національною ідентичністю слід розуміти стійке усвідомлення особою належності до української нації як самобутньої спільноти, об'єднаної назвою, символами, географічним та етносоціальним походженням, історичною пам'яттю, комплексом духовно-культурних цінностей, зокрема українською мовою і народними традиціями. Одним із основних принципів, що визначають порядок формування державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності є принцип наступності як нерозривного зв'язку з національною історією, культурою і традиціями українського народу [3].

Аналіз наукової літератури (О. Блинова, М. Козловець, В. Левченко, О. Лукасевич, Л. Хашиєва, Т. Яблонська) дає підставити стверджувати, що у структурі ідентичності виділяють два аспекти: особистісний та соціальний. Якщо особистісна ідентичність більшою мірою характеризує внутрішнє життя людини, її переживання та усвідомлення цілей, мотивів, цінностей, настановлень, що проходить процес самоаналізу, самовизначення, самоприйняття, то соціальна ідентичність відображає зв'язки людини зі значущими соціальними групами та усвідомленням нею своєї належності до

цих груп. Видається, цілком має рацію В. Вінков, який акцентує увагу на тому, що суспільні події, що можуть спричинити колективну травму, по-різному впливають на складники ідентичності. На думку дослідника, війна, як і будь-яка інша переломна подія, що становить загрозу для існування і збереження ідентичності, змушує людину, яка ж і є носієм цієї ідентичності, звертатися до ресурсів спільноти, до якої вона себе відносить [1].

Загальновідомо, що, спільним результатом дії більшості групових захисних механізмів є переведення травматичного досвіду у сферу групового несвідомого. Спробуймо виокремити та проаналізувати головні групові захисні механізми, за допомогою яких українці захищаються від руйнівної дії колективної травми і які знайшли своє відображення у народній творчості українського народу.

Розглянемо, як в усній народній творчості простежуються різні механізми захисту психіки: раціоналізація, заперечення, проєкція, ідентифікація тощо. *Раціоналізація* – раціональне «виправдовування» травми, пояснення її істотними реальними чи надуманими причинами. Наприклад, іноді люди кажуть: «Це Бог покарав нас за наші гріхи». Прикладом раціоналізації можуть бути приказки і прислів'я, які виправдовують порушення моральних норм: «Від сорому пожитку нема»; «Совісті менше – грошей більше»; «Що по тій честі, як нічого їсти». Українці дуже часто в тій чи іншій скрутній ситуації шукають позитивні сторони: «Лихо не без добра»; «Ліпше мало, як нічого», «Як є, то розійдеться, а нема, то обійдеться»[2]. Також, на нашу думку, своєрідна раціоналізація простежується у таких прислів'ях: «Всі одним миром мазані»; «Яка трава, таке й сіно»; «З брудної води ще ніхто чистим не виходив», «Один в полі не воїн», «Одна квітка не робить вінка».

Наступним механізмом захисту психіки є механізм *заперечення* – категорична відмова приймати деякі неприємні факти, які, проте, можуть частково усвідомлюватися. Заперечення – це намагання уникнути травмуючої інформації, яке проявляється в неувважності до тих сфер життя, які загрожують

людині неприємностями: захист виявляється в ігноруванні потенційно тривожної інформації, відхиленні від неї. Наведемо українські прислів'я, які ілюструють цей механізм: «Не кожний видить, хто очі має»; «І чути не чув, і бачить не бачив»; «Густо дивиться, та рідко бачить»; «Лісом ішов, а дров не бачив»; «За деревами й лісу не бачить». Ми погоджуємося з думкою О. Музики та Н. Никончука, що саме через табуїстичні мотиви наші предки уникали говорити про те, що може спричинити щось погане, про важкі, сумні речі.

Хотілось би зосередити увагу на такому механізмі захисту, як *проекція* – зняття напруженості в групі шляхом спрямування негативної емоційної енергії на інших соціальних суб'єктів. Проекція – це вид психологічного захисту, пов'язаний з несвідомим перенесенням неприйнятних особистих почуттів, бажань і прагнень на іншу людину. В українських приказках та прислів'ях можна віднайти таке: «Кожний по собі судить»; «Не міряй усіх на свій аршин»; «Чужі гріхи перед очима, а свої – за плечима»; «Чуже бачить під лісом, а свого не бачить під носом»; «У чужім оці порошину бачиш, а в своїм і поліна не примічаєш»; «Дорікає горщик чавунові, що чорний, аж гульк – і сам у сажі». Психологічним механізмом захисту є й *ідентифікація* – приписування іншим власних негативних рис. Ідентифікація – це процес, у якому людина запозичує думки, почуття чи дії іншої людини, яка постає моделлю, вона може відчувати стан співчуття, співучасті, емпатії, тобто зрозуміти, відчувати іншу людину через себе: «Калина хвалилась, що з медом солодка»; «У дитини заболить пальчик, а в матері серце»; «Діти плачуть, а в матері серце болить»; «Хто сам у злиднях плаче, той і других недолю бачить» [2].

У своїй роботі ми окреслити тільки декілька механізмів психологічного захисту, які відбилися в усній народній творчості українського народу як реакції на травмівні історичні події. Переживаючи сьогодні наслідки колективної травми в умовах військової агресії з боку Росії, ми бачимо, як спрацьовують механізми психологічного захисту в російському суспільстві.

Аналіз певного пропагандистського інформаційного контенту дає можливість навести такі приклади (наведемо їх у табличній спосіб).

Назва механізму психологічного захисту	Змістове наповнення	Приклади
ЗАПЕРЕЧЕННЯ	намагання уникнути травмивної інформації, яке проявляється в неувважності до тих сфер життя, які загрожують людині неприємностями. Захист виявляється в ігноруванні потенційно тривожної інформації, відхиленні від неї.	«Нічого не відбувається в Україні, дома не бомблять, цивільних не вбивають»; «Все неправда, фейки; це не може бути правдою».
РАЦІОНАЛІЗАЦІЯ	спосіб розумного виправдання будь-яких вчинків, що суперечать моральним нормам.	«Нацисти та наркомани в Україні захопили владу, ми визволяємо український народ»; «ми хотіли все вирішити мирним шляхом, але нас не почули або нас обманули...».
ПРОЕКЦІЯ	Вид психологічного захисту, пов'язаний із несвідомим перенесенням неприйнятних особистих почуттів, бажань і прагнень на іншу людину, спільноту.	«Це Україна збиралася напасти на Росію»: «це НАТО збиралося напасти на Росію»; «Росії всі заздять та бажають їй зла».
ПРОЕКТИВНА ІДЕНТИФІКАЦІЯ	Це перенесення на себе недоступних властивостей іншої людини, своєрідне ототожнення. Ідентифікація - це процес, у якому людина запозичує думки.	«Україна змусила нас напасти, в нас не було іншого вибору».
ЗМІЩЕННЯ	Перенесення дії, спрямованої на недосяжний об'єкт, на	«А чому ніхто не протестував коли США бомбили Ірак

	об'єкт досяжний; таким чином спадає напруга, створена незадоволеною потребою.	або Югославію?», «чому ніхто не вводив санкції коли Ірак або Югославію»
ІНТЕЛЕКТУАЛІЗАЦІЯ	В її основі намагання уникнути загрозливої ситуації шляхом її обговорення в абстрактних термінах	«Де ви були коли вісім років бомбили Донбас»
ЗНЕЦІНЕННЯ	Допомагає легше переживати моменти, пов'язані з тим, що ми не можемо отримати бажане, домогтися заповітної мети.	«Росія розпочала не війну, а спецоперацію»: «Якби ми серйозно воювали, то вас уже не було б»; «ми ще нічого починали не починали».
ДИСОЦІАЦІЯ	Людина починає сприймати те, що відбувається з нею так, ніби воно відбувається не з нею особисто, а з кимось іншим.	«ми маленькі люди від нас нічого не залежить»; «ми не можемо нести відповідальність за дії Путіна».

Отже, аналізуючи різні психологічні механізми особистості можна простежити різні варіанти впливу суспільних подій на ідентичність і подальші сценарії її розвитку. Суспільні події, що можуть спричинити колективну травму, по-різному впливають на складники ідентичності. Війна, як і будь-яка інша екстремальна подія, змушує людину, яка ж і є носієм національної ідентичності, звертатися до історичної пам'яті, духовно-культурних цінностей, ресурсів спільноти, до якої людина себе відносить.

Список використаних джерел

1. Вінков В. Ю. Безпекові аспекти розвитку ідентичності в умовах війни. URL: <https://politpsy.org/index.php/popp/article/view/100/100>. Дата звернення 10.10.2023).
2. Музика О.Л., Никончук Н.О. Механізми психологічного захисту в усній народній творчості. Вісник Житомирського державного педагогічного інституту, 1998. №2. С. 18-23.

3. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності: Закон України від 13.12.2022 р. № 2834- IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text>. (дата звернення: 15.10.2023).